

УДК 322.122

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДНОВЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД І РЕГІОНІВ

Олег Подзізей; Тетяна Шматковська

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна

Резюме. Розглянуто теоретичні аспекти забезпечення економічного зростання територіальних громад та регіонів України. Проаналізовано комплекс проблем, які виникають в окремих регіонах та територіях та негативно впливають на динаміку їх соціально-економічного розвитку. Запропоновано необхідність формування концептуальних стратегій відновлення конкурентоспроможності територіальних громад у сучасних умовах. Розглянуто підходи до розуміння сутності поняття конкурентоспроможності територій та його важливості для формування планів економічного розвитку територій. Досліджено фактори, що безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності регіонів України. До числа ключових з них відносяться рівень розвитку інфраструктури, рівень технологічного розвитку регіону, якість людського капіталу регіону тощо. Визначено проблеми, які виникають у регіонах та територіальних громадах, які мають критичний вплив на стан їх конкурентоспроможності. Визначено ряд деструктивних факторів, котрі під впливом негативної ринкової динаміки, сформованої внаслідок війни, знижують поточний стан конкурентоспроможності територіальних громад. До числа таких факторів віднесено відсутність належної інфраструктури, дефіцит фінансових та матеріальних ресурсів, зниження рівня якості життя населення та інші. Визначено необхідність формування концептуальних стратегій відновлення конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів України в процесі повоєнної розбудови національної економіки. Запропоновано шляхи вдосконалення розвитку регіональної інфраструктури за рахунок спеціалізованих цільових державних програм, підвищення рівня освіти та професійної підготовки населення, залучення інвестицій на засадах приватно-державного партнерства тощо. Доведено важливість продовження інституційних змін у сфері місцевого самоврядування для забезпечення ефективного відновлення конкурентоспроможності регіонів та територіальних громад. Розглянуто комплекс теоретичних положень щодо забезпечення вирішення проблем соціально-економічного розвитку територіальних громад та регіонів на основі забезпечення відновлення їх конкурентоспроможності шляхом реалізації проектів регіонального значення на засадах сталого розвитку.

Ключові слова: конкурентоспроможність територіальних громад, регіональний розвиток, приватно-державне партнерство, відновлення конкурентоспроможності.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.03.012

Отримано 23.04.2023

UDC 322.122

THEORETICAL PRINCIPLES OF RESTORATION OF THE COMPETITIVENESS OF TERRITORIAL COMMUNITIES AND REGIONS

Oleh Podzizei; Tetiana Shmatkovska

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Summary. The article examines the theoretical aspects of ensuring the economic growth of territorial communities and regions of Ukraine. The set of problems that arise in certain regions and territories and negatively affect the dynamics of their socio-economic development is analyzed. The necessity of forming

conceptual strategies for restoring the competitiveness of territorial communities in modern conditions is suggested. Approaches to understanding the essence of the concept of territorial competitiveness and its importance for the formation of territorial economic development plans are considered. Factors that directly affect the level of competitiveness of the regions of Ukraine are studied, among the key ones are the level of infrastructure development, the level of technological development of the region, the quality of the human capital of the region, etc. The problems that arise in regions and territorial communities, and which have a critical impact on the state of their competitiveness, are identified. A number of destructive factors have been identified that, under the influence of negative market dynamics formed as a result of the war, reduce the current state of competitiveness of territorial communities. Such factors include the lack of proper infrastructure, shortage of financial and material resources, decrease in the quality of life of the population, and others. The necessity of forming conceptual strategies for restoring the competitiveness of territorial communities and regions of Ukraine in the process of post-war development of the national economy was determined. Ways of improving the development of regional infrastructure through specialized targeted state programs, raising the level of education and professional training of the population, attracting investments on the basis of private-state partnership, etc. are proposed. The importance of continuing institutional changes in the field of local self-government to ensure the effective restoration of the competitiveness of regions and territorial communities has been proven. A set of theoretical provisions regarding the provision of solutions to the problems of socio-economic development of territorial communities and regions on the basis of ensuring the restoration of their competitiveness through the implementation of projects of regional significance on the basis of sustainable development are considered.

Key words: *competitiveness of territorial communities, regional development, private-state partnership, restoration of competitiveness.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.03.012

Received 23.04.2023

Постановка проблеми. Сучасна специфіка забезпечення належного рівня конкурентоспроможності окремих регіонів і територіальних громад полягає в їх важливості як одного з ключових факторів економічного розвитку країни. Однак, як свідчить практика, насправді багато територіальних громад у процесі свого функціонування зустрічаються зі складнощами у забезпеченні соціально-економічного розвитку, який і формує конкурентоспроможність даних територій. У практичному аспекті це пов'язано з незбалансованістю розвитку самих регіонів або територіальних громад, а також може проявлятися через зменшення обсягу регіонального виробництва чи рівня зайнятості, відсутністю інновацій та сучасних технологічних виробництв, низьким рівнем ефективності використання наявних ресурсів територіальних громад, дефіцитом фінансового забезпечення тощо. Особливо негативний вплив на стан конкурентоспроможності територіальних громад спричинила військова агресія росії, внаслідок якої практично припинилося державне фінансування цільових програм регіонального розвитку, зменшилася економічна активність, а також відбулося загальне скорочення доступних фінансових ресурсів, необхідних для підтримання належного рівня соціально-економічного розвитку регіонів.

Загалом необхідно зазначити об'єктивну необхідність дослідження теоретичних засад відновлення конкурентоспроможності територіальних громад, на основі яких може бути сформовано цільові стратегії розв'язання проблем розвитку регіонів нашої держави в процесі повоєнної відбудови країни. В даному аспекті особливого значення набуває дослідження проблематики інноваційного та технологічного розвитку регіонів, підвищення ефективності використання ресурсів територіальних громад, забезпечення їх майбутнього відновлення на засадах сталого розвитку та екологічної безпеки. Важливу роль у досягненні зазначених цілей відіграє ефективність державного регулювання забезпечення конкурентоспроможності територій. Усе зазначене зумовлює актуальність досліджень теоретичних засад відновлення конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів, метою якої є забезпечення теоретичної основи розроблення стратегій та рекомендацій щодо ефективного використання ресурсів територіальних громад, підвищення ефективності бізнес-процесів та залучення інвестицій у програми розвитку відповідних територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем формування конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів набули особливої актуальності в останні десятиліття в контексті реалізації програм сталого розвитку ООН. Зокрема, в даному аспекті необхідно відзначити праці І. Брикової, яка дослідила сутність конкурентоспроможності регіону і визначила її як «здатність регіону в умовах зовнішньої конкуренції на основі ефективного використання традиційних та створення унікальних ресурсів локального розвитку стимулювати підвищення продуктивності виробництва та рівня життя місцевого населення у довготерміновій перспективі» [2]. Соціальні аспекти забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів розкриті в дослідженнях М. Дзямучича, який в контексті забезпечення ефективності функціонування територіальних громад зазначив, що «аналіз ефективності реалізації завдань соціальної економіки здійснюється на основі оцінювання переваг, які з'являються в процесі реалізації соціально-економічних проектів» [3]. На основі цього можна сформулювати висновок щодо необхідності реалізації соціально-орієнтованих проектів регіонального розвитку для забезпечення ефективності соціально-економічного середовища територіальних громад. Важливими для сьогодення є дослідження Ю. Чалюк стосовно впливу російської агресії на стан соціально-економічного розвитку України та перспектив його відновлення в майбутньому. Стрижнем даного дослідження є визначення об'єктивної потреби формування стратегії відновлення конкурентоспроможності територій в процесі повоєнної відбудови країни [5]. Важливого значення для забезпечення відновлення конкурентоспроможності територій має ще одне дослідження даного автора, в якому розглядаються сценарії соціально-економічного розвитку ЄС. Врахування закладених в даній праці принципів формування соціально-економічного середовища на регіональному рівні є важливим для України у зв'язку з необхідністю врахування європейського досвіду в контексті майбутньої євроінтеграції нашої держави [6]. Крім того, варто також відзначити дослідження А. Мельника [4], Т. Шматковської [7], Б. Гардінера [8], в яких обґрунтовуються концептуальні засади формування та відновлення конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів.

Метою дослідження є формування теоретичних засад підвищення ефективності функціонування територіальних громад в Україні з метою забезпечення відновлення їх конкурентоспроможності.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено наступні наукові завдання: розкрити сутність конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів в сучасних умовах; визначити фактори, що впливають на рівень їх конкурентоспроможності; дослідити принципи формування стратегій відновлення конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів; запропоновано шляхи вдосконалення розвитку регіонів на засадах пріоритетності реалізації проектів соціально-економічного спрямування.

Для ефективного вирішення окреслених завдань використано такі методи: аналіз, аналогія, індукція та дедукція, синтез, системний підхід, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Сучасні підходи до визначення сутності поняття конкурентоспроможності відносно територіальних громад як специфічних форм місцевого самоврядування, котрі здатні здійснювати реалізацію проектів свого розвитку на засадах бюджетної децентралізації та з можливостями залучення широкого кола потенційних інвесторів, визначають доволі широкий діапазон факторів та складових, котрі включаються до даного поняття. Зокрема, найпоширенішим підходом є розуміння конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів полягає як їх потенційної здатності щодо ефективної конкуренції на основі залучення інвестицій в проекти регіонального розвитку, залучати матеріальні та інші види ресурсів для забезпечення ефективності реалізації таких проектів, а також забезпечувати стійкий розвиток самих

територіальних громад з метою забезпечення підвищення якості життя населення. При цьому для досягнення належного рівня конкурентоспроможності територіальні громади повинні мати у своєму розпорядженні достатній обсяг відповідних ресурсів, у тому числі – фінансові, людські, природні тощо.

Ефективність територіальних громад, яка й визначає рівень їх конкурентоспроможності, базується на наявності ефективної системи управління, завданням якої є оптимальне використання наявних ресурсів для забезпечення покращення добробуту населення, розвитку малого та середнього бізнесу, реального сектора тощо. При цьому до числа основних чинників, які забезпечують конкурентоспроможність територіальних громад, відносяться ресурсне забезпечення регіону, його технологічний розвиток, наявність необхідної інфраструктури, рівень розвитку науки та освіти, рівень економічної активності, а також інноваційна спрямованість бізнес-процесів. Крім того, конкурентоспроможність територіальних громад та регіонів значною мірою залежить від їх можливості ефективно використовувати свої унікальні особливості та переваги для соціально-економічного розвитку. Загалом, конкурентоспроможність територіальних громад є досить складним поняттям, яке базується на інтегрованому підході щодо забезпечення ефективності їх розвитку за рахунок комплексного застосування усіх наявних ресурсів регіону, а також формування цільових програм і проектів, які повинні забезпечити зростання його інвестиційної привабливості в майбутньому.

Таким чином, доходимо висновку, що формування принципів конкурентоспроможності територіальних громад базується, перша за все, на засадах забезпечення належного рівня соціально-економічного потенціалу громади. При цьому необхідно зазначити, що ключові елементи, котрі формують інвестиційну привабливість або інфраструктурне забезпечення громади, накінець впливають на соціально-економічний розвиток територіальної громади та забезпечують зростання рівня та якості життя населення. Саме тому при формуванні моделі забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад необхідно у якості базового критерію приймати їх соціально-економічні характеристики (рис. 1).

Рисунок 1. Модель забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів [1]

Дана модель може також стати основою для формування стратегії відновлення конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів шляхом розроблення та впровадження стратегічних дій, орієнтованих на інтенсифікацію розвитку економіки та соціального потенціалу даних територій. Для цього модель повинна додатково включати в себе моніторинг та оцінювання результатів упровадження стратегічного плану дій для ефективного коригування заходів з розвитку громад. Також модель може сприяти залученню інноваційних рішень та нових технологій для розвитку території, на основі чого й забезпечуватиметься відновлення конкурентоспроможності.

Важливим завданням також є визначення конкретних факторів, котрі впливають на забезпечення відновлення конкурентоспроможності територіальних громад. При цьому, зважаючи на значні відмінності у рівні розвитку та ресурсного забезпечення різних регіонів, конкретні фактори будуть відчутно різнитися для різних територіальних громад. Тому в загальному основні фактори відновлення конкурентоспроможності територіальних громад та територій можна умовно поділити на економічні, соціальні і екологічні.

Економічні фактори включають в себе заходи зі створення нових робочих місць, залучення інвестицій та капіталу, підвищення рівня доходів населення, а також збільшення економічного потенціалу територіальної громад. Реалізація зазначених цілей передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на інтенсифікацію підтримання малого та середнього бізнесу, розвиток та широкомасштабне впровадження інноваційних технологій у бізнес-процеси, що відбуваються в регіоні, забезпечення ефективного розвитку регіональної інфраструктури тощо.

Соціальні фактори включають забезпечення для населення належного рівня доступності освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг, зменшення рівня безробіття та бідності, а також підвищення рівня якості життя населення й забезпечення соціальної стабільності.

Екологічні фактори передбачають збереження та відновлення природних ресурсів регіону, зменшення негативного впливу бізнес-процесів на довкілля, забезпечення сталого використання наявних ресурсів тощо.

Важливо зазначити, що усі ці фактори є взаємопов'язаними та взаємозалежними між собою, оскільки сучасна економіка трансформується у складні соціо-еколого-економічні системи. Саме тому для забезпечення ефективності процесу відновлення конкурентоспроможності територіальних громад необхідно брати до уваги усі зазначені аспекти, на основі яких повинно здійснюватися розроблення комплексних стратегій розвитку територіальних громад.

У практичному аспекті стратегії відновлення конкурентоспроможності територіальних громад повинні формуватися на основі аналізу поточного стану та ідентифікації потенційних можливостей для розвитку регіону. Відповідно, можна визначити основні етапи формування стратегії відновлення конкурентоспроможності територіальних громад, до яких відносяться:

1. Аналіз поточного стану соціально-економічного розвитку громади – на даному етапі здійснюється усебічний аналіз стану територіальної громади, з'ясовуються основні проблеми та перешкоди для подальшого розвитку, оцінюється рівень конкурентоспроможності порівняно з іншими громадами.

2. Ідентифікація потенційних можливостей – визначаються найбільш потенційно ефективні сфери розвитку громади на основі аналізу потреб ринку та наявних її ресурсів. При цьому необхідно зазначити, що в процесі ідентифікації потрібно враховувати не лише економічний потенціал громади, але й соціальні та екологічні аспекти її розвитку.

3. Вибір стратегії відновлення – на даному етапі визначаються основні напрямки подальшого розвитку територіальної громади, а також інструменти та заходи, що будуть

використовуватися для досягнення поставлених у процесі відновлення конкурентоспроможності цілей. Головними напрямками реалізації стратегій можуть бути обрані розвиток конкретних секторів економіки регіону, створення та розвиток інфраструктури, підтримання впровадження інновацій у бізнес-процеси, забезпечення збільшення доступності для населення соціальних послуг тощо.

4. Розроблення плану дій – визначення конкретних кроків та заходів, які повинні бути здійснені для забезпечення реалізації стратегії відновлення, встановлення термінів виконання визначених планів. При цьому план дій повинен бути реалістичним та детальним, враховувати фінансові, ресурсні та інші обмеження, які накладаються поточним станом розвитку територіальної громади або регіону.

5. Реалізація та моніторинг – здійснення конкретних заходів, зазначених у плані дій, а також забезпечення постійного моніторингу їх виконання. При цьому важливо враховувати динаміку змін, які можуть відбуватися в процесі реалізації стратегії, що призводить до необхідності її адаптації до зміни умов у разі потреби.

Важливо зазначити, що ключовим аспектом формування стратегії відновлення конкурентоспроможності територіальних громад є широке залучення приватного бізнесу та громадськості до процесу реалізації даної стратегії. Врахування їхніх ідей та думок може значно сприяти процесу ідентифікації потенційних можливостей відновлення конкурентоспроможності громади. Крім того, важливого значення набуває також забезпечення координації між різними сферами державного управління, місцевими органами влади та іншими зацікавленими сторонами, оскільки таким чином можна забезпечити ефективне виконання стратегії відновлення конкурентоспроможності.

Висновки. Об'єктивною необхідністю відновлення конкурентоспроможності територіальних громад є застосування моделі конкурентоспроможності. При цьому основними факторами, на основі яких буде забезпечуватися дане відновлення, є економічні, соціальні та екологічні. Водночас, залежно від конкретних умов розвитку та ресурсного забезпечення окремої територіальної громади, деякі фактори можуть мати більшу вагу, ніж інші. В практичному аспекті відновлення конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів повинно базуватися на формуванні стратегії відновлення, котра ґрунтується на дослідженнях та аналізі основних факторів впливу на соціально-економічний розвиток територій. При цьому важливим етапом забезпечення ефективності такої стратегії є планування та розроблення конкретного плану дій з урахуванням фінансових, ресурсних та інших обмежень, які визначають можливості територіальної громади. Загалом можна стверджувати, що відновлення конкурентоспроможності регіонів та їх ефективний розвиток є складним процесом, який вимагає системного підходу та застосування економіко-математичного моделювання в процесі формування стратегії відновлення з метою забезпечення ефективності розвитку територіальних громад та регіонів у цілому.

Conclusions. Thus, we come to the conclusion that the objective necessity of restoring the competitiveness of territorial communities is the application of the competitiveness model. At the same time, the main factors on the basis of which this recovery will be ensured are economic, social and environmental. At the same time, depending on the specific conditions of development and resource provision of a separate territorial community, some factors may have more weight than others. In the practical aspect, the restoration of the competitiveness of territorial communities and regions should be based on the formation of a strategy for the restoration of the process, which is based on research and analysis of the main factors influencing the socio-economic development of territories. At the same time, an important stage of ensuring the effectiveness of such a strategy is the planning and development of a specific action plan taking into account financial, resource and other limitations that determine the capabilities of the territorial community. In general, it can be argued that restoring the

competitiveness of regions and their effective development is a complex process that requires a systematic approach and the use of effective economic and mathematical models in the process of forming a recovery strategy in order to ensure the effectiveness of the development of territorial communities.

Список використаних джерел

1. Андрушків Б. М., Кирич Н. Б., Латинін М. А., Погайдак О. Б., Співак С. М. Особливості формування добровільних конкурентоспроможних об'єднань територіальних громад в умовах децентралізації: проблеми та перспективи моделювання процесу. Теорія та практика державного управління. 2017. № 2 (57). С. 1–8.
2. Брикова І. В. Теоретичні основи міжнародної конкурентоспроможності регіону. Економіка та підприємство. 2005. № 15. С. 61–70.
3. Дзямулич М. І. Формування соціальної економіки в Україні. Економічний форум. 2022. № 3. С. 3–8.
4. Мельник А. Підвищення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах реалізації нової регіональної політики України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. № 1. С. 21–36. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.01.021>
5. Чалюк Ю. О. Глобальні соціально-економічні наслідки російсько-української війни. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 37.
6. Чалюк Ю. О. Сценарії соціально-економічного розвитку ЄС після BREXIT та COVID. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 25–32.
7. Шматковська Т. О., Подзізей О. О. Концептуальні засади підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. Економічний форум. 2020. № 4. С. 77–85.
8. Gardiner B., Martin R., Tyler P. Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions. *Regional Studies*. 2004. No. 38. P. 1045–1067. DOI: <https://doi.org/10.1080/0034340042000292638>

References

1. Andrushkiv B. M., Kyrych N. B., Latynin M. A., Pogajdyk O. B., Spivak S. M. (2017). Osoblyvosti formuvannya dobrovilnykh konkurentospromozhnykh obednan terytorialnykh gromad v umovah dezentralizatsii: problem ta perspektyvy modeliuвання процесу [Peculiarities of formation of voluntary competitive associations of territorial communities in the conditions of decentralization: problems and prospects of process modeling]. *Theory and practice of public administration*. No. 2 (57). P. 1–8.
2. Brykova I. V. (2005). Teoretychni osnovy mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti regionu [Theoretical foundations of international competitiveness of the region]. *Ekonomika ta pidpriemstvo*. No. 15. P. 61–70.
3. Dziamulych M. I. (2022). Formuvannya sotsialnoi ekonomiky v Ukraini [Formation of social economy in Ukraine]. *Ekonomichnyi Forum*. No. 3. P. 3–8.
4. Melnyk A. (2019). Pidvyshhennya konkurentospromozhnosti terytorialnykh gromad v umovah realizatsiyi novoyi regional'noyi polityky Ukrainy [Increasing the competitiveness of territorial communities in the implementation of the new regional policy of Ukraine]. *Visnyk Ternopil'skogo natsionalnogo ekonomichnogo universytetu*. No. 1. P. 21–36. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.01.021>
5. Chaliuk Yu. O. (2022). Globalni sotsialno-ekonomichni naslidky rosijsko-ukrainskoi viiny [Global socio-economic consequences of the Russian-Ukrainian war]. *Ekonomika ta suspilstvo*. No. 37.
6. Chaliuk Yu. O. (2020). Scenarii sotsialno-ekonomichnogo rozvytku ES pislia BREXIT and COVID [Scenarios of social and economic development of the EU after BREXIT and COVID]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. Seria: Ekonomika i menedzhment. No. 31 (70). P. 25–32.
7. Shmatkovska T. O., Podzizei O. O. (2020). Kontseptualni zasady pudvyshchennia konkurenospromozhnosti obiednanykh terytorialnykh hromad [Conceptual principles of increasing the competitiveness of united territorial communities]. *Ekonomichnyi Forum*. No. 4. P. 77–85.
8. Gardiner B., Martin R., Tyler P. (2004). Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions. *Regional Studies*. No. 38. P. 1045–1067. DOI: <https://doi.org/10.1080/0034340042000292638>